

G. Bohak Joseph and Asenath and the Jewish Temple in Heliopolis

Review by: בצלאל פורטן

Zion / ציון, Vol. ס (תש"ס), חוברת ד (סה), pp. 517-519

Published by: [Historical Society of Israel/](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70041405>

Accessed: 28/11/2011 08:06

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at
<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

ספרים ודברי ביקורת

סקירות

Gideon Bohak, 'Joseph and Asenath' and the Jewish Temple in Heliopolis (*Society of Biblical Literature. Early Judaism and its Literature*, 10), Scholars Press, Atlanta 1996, XV+141 pp.

הספרות הבתר מקראית מכונה במקורות היהודיים 'ספרים חיצוניים', ומקצתה נקראת בפי הנוצרים 'אפוקריפה'. בין ספרים אלה נמצאים ספרי טוביה, יהודית, מקבים א', והמפורסם ביותר – ספר בן־סירה. כולם נכתבו במקורם בעברית, וחלקים ניכרים של בן־סירה אף שרדו בעברית. ספר טוביה נכתב כנראה בגולה והאחרים נתחברו בארץ. טוביה ויהודית הם מהתקופה הפרסית, בן־סירה נתחבר בראשית המאה הב' לפני סה"נ, וספר מקבים א' כמאה שנה לאחר מכן. מלבד האוסף הזה, שזכה לקדושה מסימית בעיני הנוצרים, קיים אוסף רחב מאוד שרובו נכתב ביוונית. בימינו תורגם האוסף המקיף לעברית, בעריכת אברהם כהנא (תל־אביב תרצ"ז). תגליות ים המלח הקנו פרסום מיוחד לספרים אחרים, כגון ספר חנוך וספר היובלות.

בין הספרים הפחות ידועים הוא ספר יוסף ואסנת, שושפתו יוונית והוא נתחבר במצרים. החיבור לא נכלל באוסף של כהנא, ותורגם לעברית רק לפני כחמש־עשרה שנה (1985), בידי גבריאל צורן בהשראת דוד פלוסר. הספר נושא אופי פנטסטי – הוא רחוק מן הריאליזם ודמויותיו אידיאליות. במבוא שכתב פלוסר לתרגום, הוא קבע שהספר שייך לסוג המיסטי־הסימבולי והוא נתחבר בחוגים כיתתיים¹. המיסטיות בספר מתמקדת ביערת הדבש ובדבורים, פרשה שעמדה כחידה בפני פרשנים רבים ופלוסר אינו מנסה לתרצה. בזהק מתרכז בפרשה זו, הואיל ולדעתו פשר הסימבוליות שבה הוא המפתח להבנת המטרה האמיתית של הספר כולו. הפרק הראשון של ספרו הקצר מוקדש לניתוח מילולי ורעיוני של הפרקים יז–יז. בלי לומר במפורש, הוא נוקט בדה־מיסטיפיקציה ומציע פתרון היסטורי לסימבוליות. הסיפור עצמו הוא רומן אהבה לפי דגם יווני, שבו פועלות שתי דמויות טהורות ומוסריות, בעלות תכונות פלאיות. אסנת, היפה בבנות מצרים, מאסה בכל גבר עד שראתה את יוסף והתאהבה בו אהבה עזה. יוסף דחה אותה בעדינות כי היתה נוכרייה, והתפלל שהאלוהים ייתן לה 'חיים חדשים'. יוסף הלך לדרכו מתוך כוונה לחזור לאחר שבוע ימים ואסנת עלתה לחדרה. במשך שבוע זה היא עסקה במעשים של תשובה, תפילה וצדקה (כדברי פלוסר, המשווה לטוביה יב, ח). ביום השמיני, בתום תפילתה, נגלה אליה מלאך בדמות יוסף ובישר לה שניתנו לה 'חיים חדשים' והיא ניתנה ליוסף לכלה. כמו כן שמה יוסב מאסנת ל'עיר מקלט', 'נחומתה יִשְׁמְרוּ הדבקים בתשובה לאלהים'. עד כאן נראה שמטרת הסיפור להציג את אסנת כדגם־על למתגיירים, קרי לחוזרים בתשובה.

ואולם, עתה מופיעה בעלילה בצורה מופלאה יערת דבש, שכל האוכל ממנה לא ימות לעולם. לאחר

1 ד' פלוסר-ג' צורן, 'יוסף ואסנת – רומאן יהודי הלניסטי', דפים למחקר בספרות, ב (1985), עמ' 73–113. אני אסיר תודה לדניאל שוורץ שהסב את תשומת לבי לתרגום זה.

שאסנת אוכלת מן הדבש מתרחשות כמה פעולות שבסמליותן טמון סוד הספר: (א) המלאך חוצה באצבעו את היערה לארבעה חלקים, 'ותהי נתיבת אצבעו לדם'. (ב) מתוך היערה יצאו דבורים רבות, צחורות כשלג, כנפיהן תכלת, ארגמן, תולעת שש וזהב ונזריהן זהב, והקיפו את אסנת מכף רגלה ועד ראשה. (ג) לאחר מכן יצאו דבורים אחרות, 'גדולות כמלכות', ועשו יערה חדשה על פיה ושפתיה של אסנת, כדמות היערה המקורית.

פשר הפעולות האלה אינו מפורש, אך לפי בוהק יש להבינו כדלקמן: על פי מלבושן הדבורים אינן אלא כוהנים (השור: שמות כח, ד-ה), הנוטשים את המקדש בירושלים כדי לבנות מקדש חדש בארץ און, עיר מולדתה של אסנת בת פוטיפרע כהן און, היא הליופוליס. ייתכן שנתיבות הדם ביערה המקורית רומזות לקטטות בין הכהנים, ואולי אפילו לרדיפות שביצע אנטיוכוס הרביעי. פירוש זה לפרשת היערה עולה בקנה אחד עם חידוש אחר של בוהק, שמקדש חוניו לא שכן בתל אליהוניה (המוזהה עם ליאונטופוליס), אלא בעיר הליופוליס.

בפרק ב המחבר סוקר את מאתיים וארבעים שנותיו של מקדש חוניו. הוא נמנע מלקבוע את זמן כינונו של המקדש, אבל מייחס חשיבות מיוחדת להסתמכותו של חוניו על הפסוקים בישעיה יט, יח-יט. עיר החרס אינה אלא עיר השמש, הליופוליס. בחירה זו תאמה את מדיניותו של מלך מצרים, לשמור את הגישה לעיר ממפיס וממנה לאלכסנדריה, ולפקוח עין על האוכלוסייה המקומית שלא תמרוד, כי חוניו הנזכר אינו אלא אחד משני שרי הצבא היהודים שמינה מלך מצרים, תלמי. חוניו המצביא הכהן הוריש את מישרתו הכפולה לבניו, חלקיה וחנניה. היחסים בין בית חשמונאי לבית צדוק השתפרו, כפי שעולה מהתנגדותו התקיפה של חנניה לכוונתה של המלכה קליאופטרה לפלוש ליהודה ולכבוש את ירושלים. בכך הוא ויתר על הניסיון לקחת לעצמו את מישרת הכהונה הגדולה בעיר הקודש. לאחר חורבן מקדש ירושלים החליט הקיסר אספסיאנוס להרוס גם את מקדש חוניו, כדי שלא יהפוך למוקד חדש של התנגדות לפליטי יהודה שהתיישבו במצרים.

בנוסף לפרשת יערת הדבש, בוהק מגלה שבע נקודות התומכות בייחוס הספר לחוגים מבית חוניו במצרים: (א) הצגת פרעה כמסדר הקידושין ליוסף ולאסנת, והצגת יוסף כיורשו על כסא המלכות – קשרים ההולמים את היחסים המיוחדים של תלמי השישי עם חוניו. (ב) תיאור כישרונם הצבאי של אחי יוסף מתאים למושב צבאית. (ג) המקום המרכזי שתופס לוי, אבי הכהונה, משתלב יפה עם מקדש חוניו. (ד) המאבק בין אחיו של יוסף משקף את המאבק בתוך הכהונה בירושלים לפני מרד החשמונאים. (ה) יוסף מאופיין באכילת לחם חיים מבורך, בשתייה מכוס אלמוות ובמשיחה במשחת עולמים. אלה תואמים את אפינו של הכהן ומטרימים את הכהונה בבית חוניו. (ו) הדימי של הלבאי הפרא הרודף את אסנת מתאים לאל רע, אבי האלים בעיר און, שבתחומה נמצא מקדש חוניו. (ז) שמו של מלך מואב, שבתו התארסה עם נסיך מצרים הרשע, הוא יויקים, שם הרומז לאלקימוס, הכהן הגדול בירושלים (159–162 לפני סה"נ), שדחה את חוניו הרביעי. כל טענה בפני עצמה אינה מספקת כדי לקבוע את הזיקה לבית חוניו, אבל לכולן יחד יש ערך מצטבר, המחזק את ההשערה שאכן מוצא הספר בחוגים של מקדש חוניו.

בוהק בודק כמה נושאים בסיפור, שלכאורה אין להם תכלית מיוחדת לקידום העלילה, ומעניק להן תוקף ומשמעות, בהנחה שקהל הקוראים העיקרי הוא אנשי חוניו: (1) 'ארץ נחלתם', המוזכרת פעמים רבות בספר, היתה בבעלות אביה של אסנת והוא העבירה לזוג הנשוי, יוסף ואסנת; העברה זו משמשת סמכות תקדימית להחזקת חוניו באחוזתו. (2) התיאור המפורט של בית אסנת משווה לו אופי

מובהק של מקדש. פעולת הטיהור שהיא ביצעה בו בשעת גיורה מטרימה את הטיהור שביצע חוניו במקדש האילי שקיבל מן המלך. (3) להסבת שמה של אסנת ל'עיר מקלט' יש נימה של אחרית הימים – הגירת כוהני ירושלים לארץ חוניו וקיום הנבואות שבישעיה יט, יח-כב.

על פי הערות שונות בספר, בוחק מצייר את קלסתרו של המחבר: איש הרואה את עצמו כחייל אמיץ ורחמן או ככוהן נביא וחזוה, האוכל לחם חיים מבורך, שותה מכוס אלמוות ברוכה ונמנה עם בני אלוהים. האיש הזה כתב את ספרו בין השנים 145–160 לפני סה"נ, על סמך הנתונים הבאים: (א) הקשר ההדוק בספר בין פרעה לבני ישראל רומז לתלמי השישי פילומטור, שמלך בשנים 145–180 לפני סה"נ. (ב) היערה הבורעת, המסמלת את חורבן ירושלים, מעידה על ראשית ימי חוניו במצרים, כשהאיכה בינו לבין עיר המולדת היתה באכה. (ג) ציון השם של מלך מואב יויקים אף הוא מצביע על תקופת המאבק בין חוניו לאלקמוס, שנתמנה לכוהן גדול בירושלים.

הספר כתוב בסגנון מקראי ומושגת על סיפורי יוסף ואחיו בספר בראשית. הוא אינו מיועד להצדיק את נישואי יוסף לבת כוהן אלילי בכך שהיא מתגיירת, כדעה הרווחת. בוחק דוחה דעה זו מכמה סיבות. לפיו, הספר מופנה הן כלפי חוץ והן כלפי פנים: בפני המצרים המתנגדים להתיישבות של היהודים במחוז הליופוליס הוא מטח שאיזור זה אינו אלא 'שדה הנחלה' של אסנת; ואילו ליהודים הוא מבטיח לא רק שיישובם עלה בנבואה מראש, כי אם שמקדשם יעמוד בודד לאחר חורבן המקדש בירושלים. הפולמוס הזה לבש צורה של רומן כדי לסבר את אוזן הקורא. יש להבין אותו בדומה לחיבורים שדנו במאבק בין המקדש בירושלים לזה שבהר גריזים.

ספרו של בוחק נכתב בצורה ברורה ובהירה והוא מלווה בביבליוגרפיה מלאה, במפתח אישים ונושאים, ברשימת מקורות ובמפה של איזור בית חוניו.

בצלאל פורטן